

Курас, О. М. Майборода. – Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, 2002. – 215-238.

5. Маруховська О. Етнополітичний ренесанс: особливості проявів в посттоталітарному суспільстві // Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (10-11 листопада 1994) «Регіональна політика України: концептуальні засади, історія, перспективи». – К.: Інститут національних відносин і політології НАН України, 1995. – С. 35-38.

6. Ожегов С. И. Словарь русского языка. – 4-е издание, исправленное и дополненное / С. И. Ожегов. – Москва: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1961. – 900 с.

7. Політико-ідеологічний процес в українському суспільстві в умовах модернізації: порівняльний аналіз. [Монографія] / За заг. ред. Ф.М. Рудича. – К.: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2013. – 448 с.

8. Політологія: навчальний енциклопедичний словник-довідник для студентів ВНЗ I-IV рівнів акредитації / За наук. ред. політ. н. Н. М. Хоми [В. М. Денисенко, О. М. Сорба, Л. Я. Угрин та ін.]. – Львів: «Новий Світ. – 2000», 2014. – 779 с.

9. Пінчук Є. Модернізація української системи освіти як теоретико-філософська і практична проблема: Автореф. дис. ... докт. філос. наук: 09. 00. 10 / Національна академія педагогічних наук України. Інститут вищої освіти. – Київ, 2010. – 25 с.

10. Руда О. Мовне питання як об'єкт маніпулятивних стратегій у сучасному українському політичному дискурсі: монографія / Олена Руда; НАН України, Ін-т укр. мови. – К., 2012. – 232 с.

Семко Вадим Леонідович, к. політ. н., доцент,

Київський національний університет будівництва і архітектури

ДОСВІД ВИВЧЕННЯ ФЕНОМЕНУ НЕКОНТРОЛЬОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ У КОНТЕКСТІ НАУКОВОГО АНАЛІЗУ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ НА СХОДІ УКРАЇНИ

Збройний конфлікт на південному сході України, анексія Криму та проголошення т. зв. «Новоросії» у складі Донецької та Луганської «народних республік» став несподіваним не лише для українського суспільства, а й для значної частки експертного співтовариства України. Утім світовий досвід аналізу сецесіоністських рухів та неконтрольованих територій виробив достатньо підходів для наукового аналізу подібних явищ, що є вкрай корисним та необхідним в умовах сьогодення.

Контроль над територією – природна умова існування будь-якої держави, що дозволяє: 1) отримувати ресурси для свого існування; 2) є основою суверенітету; 3) відрізняє її від інших держав та політичних організацій. Крім того, контроль над територією є важливою складовою ідеологічного фундаменту держави.

Таким чином, контроль над територією – це можливість повноцінно керувати територією та її елементами (природним, людським, виробничим, інфраструктурним і фінансовим капіталом). Це дозволяє уявити територію держави у якості єдиної територіально-політичної системи (ТПС). Єдність ТПС означає єдність законів та підходів до управління елементами території [1, с. 32].

Принциповою передумовою здійснення державою контролю над власною територією є суверенітет, який складається з двох складових: *зовнішній суверенітет* – право та спроможність держави здійснювати контроль над власною територією (фактично йдеться про формально правове визнання держави іншими членами міжнародного співтовариства), та *внутрішній суверенітет* – реальний контроль держави над територією, який проявляється у підпорядкуванні більшості громадян законам цієї держави і усвідомленні себе її частиною.

Впевнений контроль над територіями завжди був одним з символів реальної влади та її джерелом. Територія, що має певний природно-ресурсний потенціал, є необхідним і об'єктивно обмеженим вмістищем для життя людей та розміщення виробництв. Головними акторами на міжнародній арені та власниками цього унікального ресурсу є суверенні держави, територіальність яких була і залишається однією з головних їх ознак. Разом з тим суверенітет та територіальна цілісність держав неодноразово піддавались сумніву (з боку як зовнішніх, так і внутрішніх зацікавлених сил), що призводило до їх дроблення і, навіть, зникнення з міжнародної арени. Пік цього процесу припав на ХХ ст., коли унаслідок глобальних суспільно-політичних змін, революцій, зникнення низки імперій та набуття незалежності їх колишніми підконтрольними територіями та народами, що їх населяли, кількість незалежних держав стрімко зросла (з 55 до 190) [1, с. 31].

Наприкінці ХХ ст. стало зрозуміло, що поряд з суверенними та визнаними державами у географічному просторі існує принципово інший різновид політико-територіальних утворень. Приблизно від середини 1990-х років предметом уваги дослідників стають території, що офіційно входять до складу певної держави, проте є фактично непідконтрольними їй; мають власну владу, або декілька влад, контролюються партизанськими угрупованнями, збройними формуваннями місцевих етнічних груп або їх окремими польовими командирами, лідерами кримінальних угруповань. Інтерес до подібних територій посилюється після того, як було встановлено, що вони використовуються як опорні бази терористичних та кримінальних угруповань. Ф. Попов запропонував термін «фактична сецесія», під яким він розуміє «вичленування території з політичного простору суверенної держави і її перехід під контроль неурядових груп» [2, с. 32].

Дослідники пропонують низку понять для визначення подібних територій. В. Колосов визначає їх як «неконтрольовані території», А. Неклеса називає їх територіями «транзитної державності», А. Фурсов пропонує поняття

«сіра зона». Зарубіжні дослідники користуються термінами «некерована територія» (*ungoverned territories*) або також «сіра зона» (*grey area*) [1, с. 31].

А. Себенцов та В. Колосов, аналізуючи різні типи неконтрольованих територій, пропонують наступну класифікацію видів контролю над територією держави (див. табл. 1).

Таблиця 1.

Класифікація видів контролю над територіями

Контроль над територією	Клас	Підклас
За видами	Силовий	Поліцейський, військовий, партизанський, терористичний.
	Політичний	
	Ідеологічний	
	Економічний	Легальний (білий); кримінальний (сірий, чорний).
За територіальним малюнком	Суцільний	
	Осередковий	
	Спорадичний	
	Мережевий	
За часом	Постійний	
	Тимчасовий	Сезонний, добовий

Джерело : [1, с. 33].

У випадку, якщо сепаратистський рух на певній території реалізує завдання її відокремлення, неконтрольована територія набуває двох найбільш поширених форм – квазідержави або держави де-факто.

Квазідержава – територія, над якою здійснюється силовий контроль і де повстанська влада виконує частину державних функцій. Після деякої стабілізації і закріплення своїх позицій повстанський рух прагне набутти легітимності серед населення даної території і переході до налагодження мирного життя. Якщо повстанці мають за мету набуття влади в усій державі, то територія їх квазідержави буде виступати своєрідною «наочною агітацією» для решти країни. Налагодження миру дозволяє отримувати дохід від економічної діяльності підприємств квазідержави та реалізації її природних ресурсів, проте це зазвичай суперечить отриманню прибутків від кримінальної діяльності, яка зазвичай приносить більш суттєві доходи, ніж легальна економічна діяльність [1, с. 41].

Держава де-факто – територія, над якою нова влада встановила повний контроль. Вона виконує увесь спектр державних функцій, проте її суверенітет не визнаний більшістю держав. Уряди таких парадержавних утворень, як правило, користуються широкою підтримкою населення, мають достатньо потужний економічний фундамент, і, зазвичай, спираються на підтримку зовнішніх союзників з числа формально визнаних держав [1, с. 41].

Важливу роль у виникненні та існуванні неконтрольованих територій відіграє автономістська або сецесіоністська свідомість та ідентичність, носіями якої виступають значні прошарки населення неконтрольованих територій. Сецесіоністська свідомість та ідентичність є передумовою існування суспільної підтримки влади неконтрольованої території, достатньої для того, щоб ця влада на неї спиралась та виступала від її імені, зокрема на міжнародній арені. Саме сецесіоністська свідомість та ідентичність дозволяють владі неконтрольованих територій претендувати на легітимність у якості репрезентантів «волі народу». Ф. Попов у праці «География сецессионизма в современном мире» виокремлює наступні фактори формування та підтримання сецесіоністської ідентичності: псевдоетнічні; конфесійні; зовнішньополітичні; історичні; економічні; фактори особистісного авторитету; фактори адміністративних кордонів; фактори територіальної ізольованості [2, с. 107–142].

Також Ф. Попов пропонує стандартизовану методику визначення та опису сецесіоністських рухів та неконтрольованих територій (у випадку їх наявності) за низкою загальних критеріїв, до яких входять: 1) назва неконтрольованої території або території, на якій існує сецесіоністський рух, що прагне відокремити її або приєднати до іншої держави; 2) держава, до складу якої ця територія входить; 3) характер території (місце розташування та природно-географічні особливості); 4) група, від імені якої виступають і діють сецесіоністи, та її потенційна чисельність; 5) економічні фактори, які впливають на сецесіоністські настрої; 6) фактори, що впливають на розвиток сецесіоністської ідентичності; 7) характер дій щодо реалізації проголошених сецесіоністами завдань; 8) наявність збройних структур; 9) наявність підтримки з закордону; 10) проголошення незалежності (є чи мало місце); 11) уряд у вигнанні (є чи ні).

Дослідження конфлікту на сході України з вищезначених теоретичних позицій дозволить: 1) чітко усвідомити причини і механізми виникнення та розвитку цього конфлікту; 2) виключити з наукового дискурсу навколо цього конфлікту філософські, культурологічні і, до певної міри, історичні аспекти, які головним чином заважають пошуку конкретних шляхів вирішення існуючої проблеми, додаючи зайвої емоційності загальному ходу наукового пошуку; 3) у прикладному плані допомогти створенню фактичної аргументації задля ведення міждержавних перемовин та протидії зовнішньополітичній діяльності Російської Федерації, що спрямована на подальшу ескалацію цього конфлікту.

Список використаних джерел

1. Себенцов А. Б. Феномен неконтролируемых территорий в современном мире / А. Б. Себенцов, А. В. Колосов // Полис. – 2012. – № 2. – С. 31–46.
2. Попов Ф. А. География сецессионизма в современном мире / Ф. А. Попов. – М. : Новый хронограф, 2012. – 672 с.